

MI LESZ VELED ZOBORALJA?

I.

Tóth Klára emlékére

„Ha majdan átfutottam
Göröngyös útam,
S hova fáradtan érek,
A sír nyugalmat ad:
Márvány-szobor helyébe,
Ha fennmarad nevem,
Eszméim győzedelme
Legyen emlékjelem.
S ha majd kijötek néha
S megálltok síromon,
Zengjétek el a legszebb
Dalt néma hantomon.
Magyar dalt, lelkesítőt,
Melynél a szív dobog,
Tán halva is megértem,
S keblem hevülni fog.
...”
(Eötvös József: Végrendelet)

2014-ben kelt, fenti című írásomat aktualizálva szeretném megismételni, mai gondolataimmal kiegészítve. Azért vagyok kénytelen ezt a kérdést újra feltenni, mert aki a lelke, mozgatója volt a zoboraljai magyarok megmaradásának, kultúrájának, május tizenhetedikén, eltávozott az élők sorából. Azt is mondhatnánk, hogy a rengeteg munka is hozzájárult korai halálához. **Tóth Kláráról** van szó, a Magyar Közösség Pártja nyitrai járási titkáráról, a CSEMADOK Nyitra megyei alelnökéről, nagycétényi önkormányzati képviselőről. Lehetne tovább sorolni funkcióit, de érdemei azokban az emberi kapcsolatokban teljesedtek ki, amelyeket a magyarság megőrzéséért létesített. Szervezte a magyar kutatók, előadók meghívását vidékükre. Elkísérte magyarországi szereplésükre a népdalénekeseket, csoportokat. Felfigyelt fiatal tehetségekre, segítette őket kiteljesedésükben.

Előteremtette az anyagiakat mindenre, ami a magyarság megmaradását szolgálta. A térség egyik legfontosabb magyar eseményének tartott Generációk Találkozásának is fő mozgatója volt.

Megrendítően szép sikere volt a magyar vers-lánc létrehozásában. (A magyarokról szóló versekből alkotott levélhez bárki csatlakozhatott, egy – egy újabb költemény továbbküldésével.)

Szíven ütötte a februári parlamenti választások eredménye, s egyheti őrlődés után, bekövetkezett összeomlása.

A koronavírus okozta egészségügyi gondok szomszédainkat sem kímélték... Klári – két hónappal ötvenedik születésnapja után – meghalt.

Nagy úrt okozott – családján kívül – az egész zoboraljai magyarságnak.

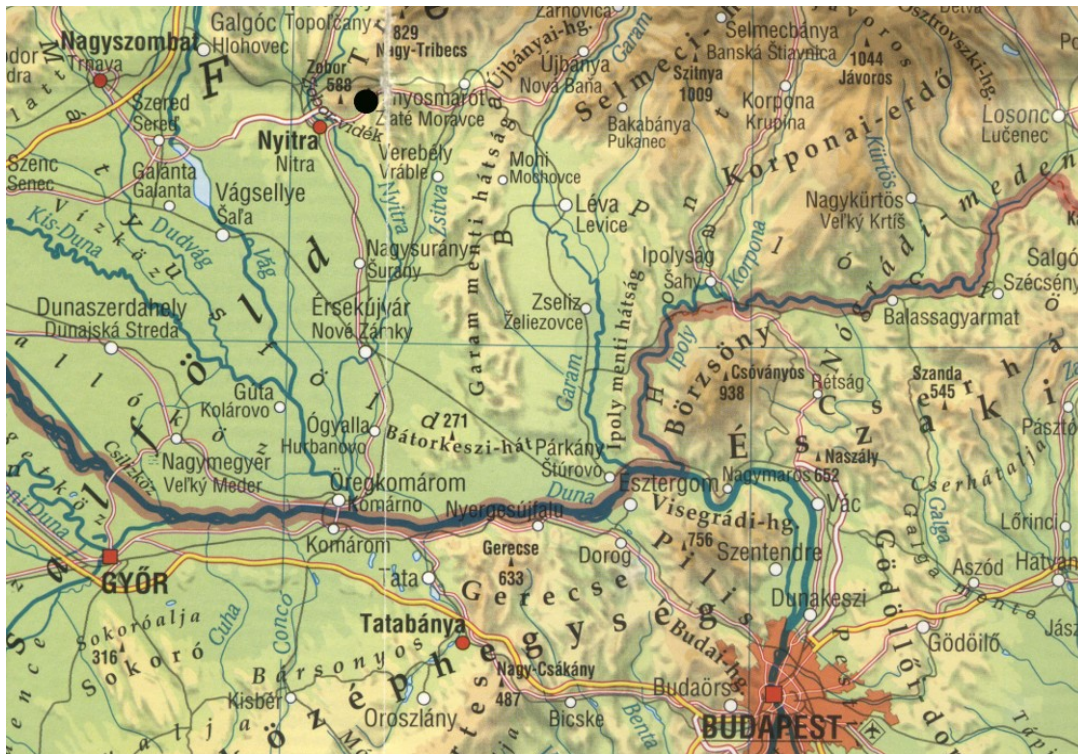
2020. június 4.

II.

MI LESZ VELED ZOBORALJA?

Ha valahol **Zoboralját** hallom emlegetni, melegség önti el a lelkemet. Melegség, mert ott voltak a nagyok, Kodály, Manga, Vikár, Vass Lajos, Ág Tibor, Morvay Judit és sokan mások. Aki egyszer arra jár, megfogja valami varázs, az ízes beszéd, a gyönyörű népdalok, a szokások, viselet stb.

Mégis, az öröm mellett valami szomorúság, valami aggodalom is megcsapja az embert, mert mindig kevesebben vannak, fogy a magyar, már néhány faluban csak a népdalcsoporthoz őrzi a nyelvet, a gyerekek már egyáltalán nem. Ilyen pl. a világ egyik legszebb népdala, az **A csitári hegyek alatt szülőhelye**, Csitár is.

„A csitári hegyek alatt” (csamborgo.hu)

De hol is van ez a magyarságunkat valaha igen gazdagon őrző hely földrajzilag? Nyitra mellett, a Zobor- és a Gimes-hegy aljában lévő magyar településcsoport megjelölésére szolgáló tájegység neve. Sajnos, bizonytalanság mutatkozik nevének helyesírásában is, mivel a Magyar Néprajzi Lexikon sem konzekvens, még az azonos szócikken belül sem, de egyéb források is különböznek az írásmód tekintetében. Van ahol a Zoboralját így, viszont a szinonimáját, a Zobor-vidéket hol így, hol úgy írják. Én maradok ennél a kétféle írásmódnál, a „tájegység” és az általuk, továbbá a kutatók többsége által használt írásmódnak megfelelően. Meg kell azonban jegyezni, hogy néhány gyűjtő, illetve szerző a Zobor-vidék alatt, sokkal tágabb területet ért, míg a Zoboralja alatt csupán a Zobor-hegy tövét. (Pl. dr. Manga János)

Tulajdonképpen, az elnevezés az 587 méter magas **Zobor-heggyel** összefüggésben alakult ki, amely, valószínűleg elsődlegesen remeték gyülekezőhelyére, majd szerzetesek ittlétére vonatkozott. 896-ban már szerepe volt a honfoglalásban, amelyet azután 1000 év múlva egy emléktoronnyal jelöltek, ünnepeltek meg. Sajnos, ezt a sokféle emlékünket szimbolizáló alkotást, 1921. február 9-én felrobbantották, csak egy torzó maradt, ahogy Munkácson is.

De térjünk rá a honfoglaláskorig visszanyúló magyarság sorsára, akik azonban már a 18. századtól elszigetelődtek, és sajátos életet, változást, illetve az utóbbi időben – létszámuk tekintetében - csökkenést mutatnak. Régen 23 települést vallottak Zoboraljának, ma azonban már csupán 13-at tartanak annak, de a szlávokkal való rétegeződés – természetesen –, ezekben is megtalálható.

Csítár a VKÚ 137-es számú Tribeč – Pohronský Inovec turistatérképén (csamborgo.hu)

Alsóbodok, Béd, Csítár, Egerszeg, Gerencsér, Geszte, Gímes, Kolón, Menyhe, Pográny, Vicsápapáti, Zsére és Barslédec, noha ez utóbbiban, már egészen más kulturális sajátosságokat mutató elemeket is fellelhetünk, pl. teljesen elütő, a többi zoboraljai falvakban lakóktól, a viseletük. Magyar és szlovák lakosainak száma, ugyancsak érdekesen, ha patetikusán fejezném ki magam, azt mondanám, drámaian alakult. Kiragadva pl. Vicsápapátit, Kodály 1913-ban azt írja, hogy 1226 magyar lakosa volt és 113 tót. Az 1991-es népszámláláskor 2159-en vallották magukat szlováknak és 171-en magyarnak, 2001-ben pedig ez az arány a következő képet mutatja: 1959 szlovák, 145 fő a magyar.

Mi a helyzet ma? Egyre kevesebben íratják be gyermekeiket a magyar iskolákba. Miért? Talán mert nehezebb a továbbtanulás, nehezebb bejutni azokba az oktatási intézményekbe, amelyet élethivatásnak választanának? Lehet. A vegyes házasságok esetében is, a legtöbbször a magyar nyelv hátrányára alakul a gyermekek nevelése.

Pedig, csak előnye származhat annak, aki két nyelv tanulásával nő fel, nagyobb lehetőséget kap az élettől a megfelelő választásra.

Visszatérve a zoboraljaiak történetére, lakóhelyeik nyelvszigetekké alakultak, ennek köszönhetően számos ősi sajátosságot, archaikus vonást őriztek meg, egészen napjainkig. Tisztelet és főhajtás azok felé, akik foggal, körömmel küzdenek a megmaradásért, a magyar kultúra megőrzéséért.

De nézzük meg, mik is azok az értékek, azok a zenei, történelmi események, amelyeket ezek a csodálatos emberek őriznek. Mik azok, amiket átmentettek az ókorból, milyen módon maradt meg a „sötét” középkoron át az az ív, amely összeköti a múltat a jelennel.

A csitári hegyek – Fotó: Barna Béla

Az európai zene alapjai, kimutathatóan az ún. „civilizáció bölcsőjében”, azaz a mai Görögországban keletkeztek, tehát az ókorban. Nagyon fontos változást jelentett a VI. században I. Gergely pápa munkája, aki összegyűjtötte a mediterrán övben a dallamokat és papírra rögzítette, rendezte azokat. E dallamok eredete tehát, még az ókorba nyúlik vissza, és különböző vallásokhoz való kötődés mutatható ki bennük, pl. görög, zsidó stb. Roppant érdekes megfigyelni, hogy kötik össze az évszázadokat, sőt évezredek a dallamok, miközben a szövegek esetleg aktualizálódnak, netán funkciót váltanak.

Gondoljuk csak át pl. a zoboralji „**A virágok vetélkedése**” (Alsóbodok) c. vagy a

„**Magos a rutafa**” (Pográny) kezdetű, Szent Iván napi szokásdalban szereplő Görög Ilona, vajon ki is lehetett? Minden bizonnyal Szép Heléna története lopózott be a zenei köztudatba, s itt és más magyar nyelvű területen, már Magyar Ilona lett belőle. Kodály Székely fonó c. alkotásában is találkozunk vele. Ókor, középkor, új s a legújabb kor, hiszen a mai napig éneklik a szokások között. Tehát a mediterrán vidéken összegyűjtött gregorián dallamok belekerültek a szertartásokba, szokásokba, mégpedig a Zoboralján maradtak meg legtisztábban ezek a régi, egyházi funkciót betöltő értékek, amelyekben megtalálhatók ma is mind a zenei, mind az egyházi célt szolgáló elemek. (Megjegyzem, hogy Rédén – Komárom megyében – is találtam egy gyönyörű gregorián dallammagra épült István napi köszöntőt. A pilisszántói archaikus szlovák dallamok pedig, a liturgiákban is szembetűnők voltak, még 30 évvel ezelőtt is.)

De badarság lenne azt hinni, hogy csak a gregorián maradt meg a zenei emlékek között. Föllelhetők pl. a siratókban cseremisz, votják vonások is. Az öltözékek egyenes vonalában, tarkaságában is megtaláljuk az ősi, a régi maradványokat.

Visszatérve a Zoboraljára, nem csoda hát, hogy Kodály Zoltán legkedvesebb gyűjtő területe volt, ez az örökségekben oly gazdag vidék. Az sem véletlen, hogy a Székely fonóba is belekomponált két e tájról előkerült népdalt, a már korábban említett A csitári hegyek alatt és A malomnak nincsen köve kezdetűeket. (Hadd jegyezzem meg, hogy a rendezvényeket újabban, az előbbivel zárják, felállva éneklik, a Zoboralja himnuszának titulálva.)

Arra sajnos nem megfelelő egy rövid cikk, hogy az összes szokást végigjárjuk, amely megtalálható még ezen a vidéken, csak a legfontosabbakat, legélénkebben megmaradtakat szeretném röviden ismertetni.

Dr. Manga János palócföldi írásaiból, talán a legrészletezőbbek a menyhei tanulmányok, köztük az egyik **Szent Iván nap**, azaz a nyári napforduló, június 24-e megünneplésének leírása. (Ilyen polihisztor, mint ő, azóta sincs, mert a palócföld mellett a magyar, német, szlovák népzenenek is tökéletes ismerője volt, a tárgyi emlékekről és az emberek lelkéről már ne is beszéljünk. Tisztelet százszor is emlékének! Sajnos, a fiatalok már semmit sem tudnak róla. Bocsánat a kitérőért! G.M.)

Június 24-e, a XVIII.sz. második feléig parancsolt ünnep volt. Előestéjén a fiatalság meggyújtotta a „szentiváni tüzet”, amelyet azután egyik helyen a fiúknak, máshol a lányoknak kellett átugrani, de az is előfordult, hogy párosával tették ezt meg. Máris visszaceppentünk a középkorba, amelyből a büntelenség bizonyítása, a tűzön járás megmaradt. Az ugrás az éneklés során történt, sikerének mágikus jelentőséget tulajdonítottak, valamelyest tulajdonítanak ma is. Ilyenkor jóstak a házasságra,

férjhezmenetelre, gyermekáldásra vonatkozóan is. Különböző gyógynövények égetésével tették még színesebbé, érdekesebbé, sőt a betegség vagy akár a sárkányok elleni védekezés eszközévé, ezeket a Szent Iván napi szokásokat. Tűzre vetették pl. az ökörfarkkórót, orgonaágot, bodzát, különböző ürömféléket stb. Tehát ötvöződtek a pogány kori szokások az új hit elemeivel, zenéjével.

Őrzik ma is a gyönyörű dallamokat, és azok új életet nyertek a népzenei, népdalos találkozók, versenyeken. Szerencse, hogy volt Kodályunk, Bartókunk, Mangánk és a többi gyűjtő, akik őket követték. Ezzel nemcsak kimentették a feledés homályából és megőrizték értékeinket, hanem felszínre hozva, ismét beépülhettek az emberi életbe.

[Zobor vidéki lakodalom – YouTube](#) (31:22)

A másik nagyon élő, múltat őrző hagyomány, a „**Zoboralji lakodalmas**”. Legalább öt alkalommal készült videó- vagy tv-felvétel róla, szerencsére. Noha maga a lakodalom menete, a gerince majdnem egyforma a különböző településeken, mégis, nagyon értékesek a kisebb zenei vagy szövegi variánsok, amelyeket minden helységben megtalálhatunk. Az egyik legszebb ének az ún. **Pártasírató**, amelyben ugyancsak a 600-as évek végén I. Gergely pápa által összegyűjtött dallam él tovább, és köti össze az ókort, a középkort, a reneszánszon át a mával. Őrzi a történelem azon szomorú emlékét, amikor lányainkat a török, rabságba ejtette, s nem a megtalált kedvessel várt rá a boldogság, hanem ki tudja, hol kellett a tisztaság szimbólumát, a pártát elvesztenie, esetleg a tengerbe dobnia (Párta, párta, búra hajló párta...) Külön elemzés tárgya lenne az a sok nyelvészeti érdekesség, hogy pl. a toldalékolásban nincs hangrendi illeszkedés, jelen példánkban sem „búra”, hanem eredetileg „búre” hangzik el vagy pl. a palatalizációk-ni= nyi stb.)

A lakodalmi szokások zárásaként ismert (ma már kevésbé), az ún. **Hajnalégetés**. Ez

tulajdonképpen azt jelentette, hogy hajnalban a vőlegényes házhoz ment a lakodalmas nép, és ott a kertben, szalma zsuppokból tüzet gyújtottak, s azt énekszó mellett mulatozva, körültáncolták. Persze ez, mint a nyári napforduló tűzugrási szokása is, minden bizonnyal, a pogány kori tűzzel, szerelemmel kapcsolatos ünnepek maradványa. És akkor még nem beszéltünk a farsangról, téltemető, tavaszköszöntő szokásokról, Kiske-hajtás, Villőzés stb.

Természetesen, tájegységükben is részt vesznek a zoboraljaiak, pl. a **Bíborpiros szép rózsza vagy a Tavaszi szél...** elnevezésű vetélkedőkön. Nagyon gondos szervezést igénylő három napot jelent mindig a „**Generációk találkozója**”. Maga a látvány is impozáns, hiszen a vidék összes viseletéről képet kapunk, a népdalok bemutatása mellett, nem maradhat el egy-egy ilyen alkalommal az igazi gulyásfőző verseny sem.

Felvidék-Zoboralja (termeszetbaratikor.network.hu)

A zoboraljai népdalkörök rendszeresen átjárnak a **KÓTA** (Magyar Kórusok, Zenekarok és Népzenei Együttesek), valamint a **Vass Lajos Népzenei Szövetség** kétévenkénti ciklusokban zajló versenyekre. Éveken át megjelentek az augusztus 20-i körmeneten, amit összekötöttek egy-egy szerepléssel a Magyar **Mezőgazdasági Múzeumban**. A ZeneSzóban pl. az egyik alkalommal ez jelent meg egy ilyen szereplésük alkalmával: *„Megható volt, ahogy a remek akusztikájú aulában felálltak a lépcsőre, s a szépen himzett zászlójukkal, ruhájukkal hirdették falujukat. Minden népdalkör egy külön műsort adott, majd a végén egy remek lakodalmast hallhattunk (persze, csak jelzésértékű hosszúságban)... A közönség végtelenül hálás volt. Külföldről éppen odalátogató hazánk fiaiból néhányan, végigkönnyezték a megihatottságtól e szép műsort”*.

Szólni kell egy érdekességről, egy felbecsülhetetlen értékről. Megjelent a „**Nyitra**

vidéki népballadák (Arany A. László hagyatékából)”, a gyűjtő születésének 100. évfordulóján. Az albumszerű kötetet **Liszka József** és **Nagy Myrtil** szerkesztette, a Fórum Kisebbségkutató Intézetének kiadásában, 2009-ben. Nem „csupán” a tájegység népballadait találjuk meg a gyönyörű kiadványban, hanem az építészetről, lakberendezésről, viseletről, a paraszti munkák menetéről is gazdag ismereteket szerezhetünk.

Mindezekből következik, hogy éppen a zoboraljaiak őrzik talán a legjobban, ősi magyarságukat. Nem lehet felsorolni mindazokat, akik sokat tesznek azért, hogy értékeik, értékeink megmaradjanak, ám mégis, álljon itt az általam ismert három név, akik nélkül nem lehet összejövétel, nem lehet magyar szokásokat, hagyományokat őrző ünnep; **Tóth Klára, Tóth Borbála és Ladányi Lajos** (funkciójuk megjelölése nélkül, bocsánat!). Az a 15 év, amelyben volt szerencsém több alkalommal bekapcsolódni Zoboralja kulturális életébe, erről győzött meg. Ők azok, akik elkísérnek egy-egy csoportot a szereplésekre, cserelátogatásokra, pl. Tállyára, Kecskemétre, Kartalra, Bogácsra, Tatabányára, a Csutorás Táborba vagy éppen egy kirándulásra, amikor Ópusztaszeren kívánják a Zobor-hegyet látni a Feszty-körképen. Figyelemmel kísérik és szponzorálják a könyvek, hanghordozók megjelenését. Diákotthont építenek a magyar iskolásoknak stb.

A címben felvetett kérdésem, marad szónokai, mert a választ én sem tudom, de ami nálam természetes, bízom azokban a nem is mindig apró jelekben, amelyek optimizmussal tölthetik el az aggódókat. Meg akarnak maradni, s ebben segíteni kell őket. Figyeljünk rájuk, mert ezek az emberek megérdemlik, és ezzel tulajdonképpen velük együtt, mindannyiunk ősi kincseit őrizzük.

Felhasznált irodalom:

Magyar Néprajzi Lexikon, Akadémia Kiadó, Budapest, 1982

Kiss Lajos: Földrajzi Nevek Etimológiai Szótára, Akadémia Kiadó, Bp.1980.

Dr. Manga János: A nyári ünnepkör szokásai Menyhén, Etnographia 1941., 189-217.

Liszka József és Nagy Myrtil: Nyitra vidéki népballadák (Arany A. László hagyatékából, kiadta a Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2009.)

Méry Margit: Szlovákiai magyar parasztviseletek, Clara Desing Studio, Bratislava, 2002.

Maga György: Nyitra-vidék évszázadai Magánkiadás, nyomda: Cart Print s.r.o.2008.

ifj. Csámpai Ottó: A Zobor-hegyi ezredéves emlékmű Heraldika Kiadó, Bp., 2011.

CD-lemez: Nagyanyáink öröksége, Gímes község jeles napjaihoz, ünnepi szokásaihoz fűződő énekek, Gimes Hagyományörző Csoportja, dr. Sipos Anna vezetésével, 2003-ban, a CSEMADOK helyi szervezetének kiadásában.

Dr. Gerzanics Magdolna népzenekutató, újságíró a Vass Lajos Népzenei Szövetség szakmai vezetője. (www.gerzanics.hu)